

Kellemes a nyugodt, tiszta, duzzadó fölény.
Ráhajolva becézgetem: Édes kis dögöm!
Gyenge vagyok! — ő még gyengébb — s ezért megöliöm.
(Berkó Sándor)

ASZTALOS ISTVAN: EL-MONDJA JÁNOS (Erdélyi Szépmíves Céh.) Első könyv, ez az első az azonban alig vehető észre, olyan higgadt és kimért, olyan érett és sima a megírása. Hogy azután szerzője fiatal, az meg egyáltalán nem látható e könyvön és az sem, hogy a szerző nem értelmiségi, hanem inkább munkás: sőt ez az utóbbi tapasztalható a legkevésbé a tollán. Ez a toll máris megtévesztően biztos; seholsem darabos, sohasem érdes, véletlenül se nyers. Hajlékony, puha, semmivel sem kúzkódó, sima toll ez s hajlékony, az anyag és forma ellenállását sehol sem érző kéz vezeti, néha már-már művészi.. Már-már művészi a mesélő, előadó hang megütése, végig-tartása, el nem ejtése, ahogy bizonyos Kócsa János, senki-semmi ember horizontjához tapadva elpergeti előttünk János életnyomórúságát, sodródását, veszkődését a szegénységben, soha még véletlenül sem esve ki ebből — az akár megéltékből, akár kitaláltakból táplált, de — a szerző részéről vállalt fogásból, magatartásból. Ezért máris megállapítható szerzőnél bizonyos fejlett artisztizáló hajlam és kisforma érzék. Természetes könnyedséggel alkalmazza pl. a rövid fejezet- s a nem tulságosan csattanó poen-technikát. Ilyen novellisztikus rajzok, történetdarabok üveggyöngyláncából állítja elő a regényt. Eléri így, hogy az egész lánc csillog, meg minden szem külön-külön. Az sem mondható, hogy ökonomiátlanul fűzné gyöngyeit össze. Am amilyen előnye ez a technika lapban, tárcában, egy lélegzetre, olyan laza, tartású hosszán, regényben. Teszem fel: leszoktatja az írót az igényesebb jellemábrázolásról, a kimélyítő helyzetrajzról s a feszült-

ségalakítás magasabbrendű feladatairól. S tényleg ezek nélkül is prezentálja regényét. Kirajzolatlan, vázlatos, anekdotikus így, sajátos technikája révén az egész. Ez a technika szükségszerűen rengeteg történetet, rengeteg figurát sodor fel, de egyik kialakítására se jut se hely, se idő. Holott meglepő helyzetek nyersanyaga bukkan elő s egy csomó, az erdélyi magyar irodalomban eddig ismeretlen, az erdélyi életben viszont ismert figura. Főleg ezeknél az alakoknál (a Nagy András félékre gondolok) derül ki a technika csődje. Ez a technika u. i. — ugyancsak szükségszerűen — mindent elsiet, kimond, holott mindennél meg kellene állapodnia; meg kellene csinálnia. Mindenesetre az ilyen Asztalos úzte eljárás a regényírás könnyebbik vége. Az egésznek talán az a magyarázata, hogy „elmondja“ János, holott a szerzőnek kellene megcsinálnia. Ugy mondhatnám ezért, hogy az irodalmat ne bizzuk Jánosra, mert Jánostól csak érdekes és megható, a formálás és jelentés szempontjából azonban korántsem kielégítő anekdotákat, dokumentumokat kaphatunk. S amennyiben az író azt a különben csak helyeselhető fogást választja, hogy maga János mondja el, akkor tényleg tegyen úgy (mint Asztalos is), hogy csak János beszél, az az tényleg vegye át a hangját, de közben ne feledkezzék meg a maga külön írói mivoltáról. Ez az írói mivolt viszont nemcsak abból áll, hogy nagyszerűen beletudjon bújni Jánosba, a szemével lásson és az indulatával haladjon s még átvegye a szája mozgását is, az „es“ meg a „mük“, az „ejsze“ meg a „no“ és a „bé“ örökös gargarizálásával, hanem abból is, hogy ő maga megmutatkozzék: írás- és alakító-kulturáján kívül a mélyebb összefüggések ama művészi eszközökkel történő érzetetésével, ami nélkül nincs műalkotás. Ezért nem helyes ha az író kényelmes és enged a napok divatának s elhiszi, hogy csak a népi figura a világ, a népies fordulatostól az irodalom s a sze-

gényesség témája a — haladás. Vegye észre, hogy mind a három: a népi figura, a népies előadás s a szegénység is csak bizonyos kritika árán kerülhet ki a divat és a fenyegető kilisé szférájából s ebből a kritikából nem hagyható ki sem a megcsinálás módja, sem a megcsinálás értelme. Ilyenféle kritikának alig látjuk a nyomát Asztalosnál, sőt nemcsak a kritikának, de talán még a meggondolásnak sem. Asztalos meglepő magabizással fejest ugrik a napokba s felhoz egy, a kor felszínes népiességét megközelítő népi figurát, akivel nem az a lényeges baj, hogy Tamásira meg Móriczra emlékeztet, hanem az, hogy máshová ér, mint ahova tart. János is, meg a szerző is mindenképpen „objektive“ csak elének állítani akarja Jánost, meg a sorsát, aki sohse lázong, de nem is elégedett, csak épp „elmondja“; ma, hogy úgy mondjuk szívesen hallgatják az ilyesmit, János tehát beszél, izesen, érdekesen, zavartalanul. Sem ő, sem az író nem foglal állást, bármí történik, a mese nyugodtan megy tovább... Ez az a módor, amit a „művészet a művészetért“ szenvtelenségének, tárgyilagosságának szeretnek betudni. Am a végén, miután vége mindennek csak van, a legutolsó sorban János valami csöpp révbe érkezvén ujszilótt fia felett mintegy áttekinti életét és arra rezümál — János-e vagy az író, kideríthetetlen — hogy „szolgálni nem adom a fiamat“. A Jánosoktól szanaszét a földeken, ahol élnek, ezt a bölcsességet nem vennők zokon. sőt, természetesen találjuk, hogy súlykolt, elrontott, elakasztott életükből csak ez a reflexió fakad. Am az írónál, aki ábrázolt világának értelmet is tartozik adni, kifogásoljuk, még akkor is, ha élő mintakép szájából kottázta ide fonetikus hűséggel. Mert ha ezt is mondotta János, (mint ahogy mondják is öntudatlan elcsigázottságukban a Jánosok) az író jól tudhatja, hogy ez a rezümálás, a regényéből látottak és hallottak után, legalább is értelmetlen. Mert fogadjuk el,

hogy nem lesz (ne is legyen) szolgáló fia. Mi lesz tehát? Az a tanító pl. aki a regényben szerepel? Vajjon különb ennek az élete, mint a Jánosé? Avagy a bíró lesz talán, akit — ugyancsak a regényben — becsuknak!? Vagy az az ur lesz, akivel egy éjszakát tölt János a börtönben? Ki lesz? Mi lesz? Hogy értsük ezt, könnyed humornak csupán, amivel éppen hogy pontot tesz a regény után? Kis háza legyen, földcskéje? Megoldott élet ez? Nem legázoltan küzködik minden kis házass, földcskés ember a regényében? Tiszta értelemben mennyivel különb ezek élete? Szek-tás lesz ezek szerint vagy Istenes Áron? Mennyivel egészségesebb és teljesebb emberek azok? Honnan következnek ezek szerint — Asztalos regénye nyomán — ennek a lezárásnak, ennek a nyilvánvaló tendenciának az értelme. Avagy értsük félre? Ur legyen a javából? Álljon a tulsó oldalra s akkor már minden rendben? Bizony ilyesmire nincs tekintettel! Még nem dolgozik elég meggondolással. Azt sem gondolja meg pl., hogy milyen haladásellenes a szegénységnek az az érzékeltetése, amit regényében ad. Persze ebben a vonatkozásban sem az kifogásolható, hogy János őszinte, megleg magaadásában nyomoruságát, koldusságát istenadta természetességnek veszi, tompa kábultsággal, sőt nem egy helyt plebejusi szegyenkezéssel. De kifogásolható, hogy a szerző is ennek veszi. Hogy sehohsem érezteti előlött a szolgáló és szegénység mithosz felett a kritikáját, elégedetlenségét. S mert nem érezteti, menthetetlenül azt a fajta szegénység irodalmat produkálja, amely mindig nagyon tetszett irodalmunkban azoknak az uraknak és műbírálóknak, akiknek igen erős történelmi-társadalmi ütőkártya volt ez a szegénység-kábultság a kezükben. S mennyire még inkább szereték, ha ez olyan játékos mozgásu humorral jelentkezik, mint Asztalosnál. Az ilyen egyenesen elandaltotta őket. Ezt akarná Asztalos? Nem hisszük. Ha csak a literáris

wonakozását nézzük, akkor is, az ilyen paraszt- és szegénység-felfogásnak már volt a magyar irodalomban egy kiadósan ellenszenves szakasza. Különben pedig, itéljen Asztalos István abból, milyen keletje van az ilyen elégedett szegénység dokumentálásnak, „műbíráló” köreiben. Már is olvashatta miként fuvolázzák szegénységét, figuráit Gorkijinak. Ne hagyja el Gorkijnak ugy a megcsinálás módját, mint értelmét illetőleg mindig gyökeresen kritikus a magatartása. (G. G.)

SODALATOS UTAZÁS NAP-KELET ORSZAGABAN.

Ezt a meseszerű címet viseli Tibériu Mosoiu kolozsvári egyetemi tanár, tudásunk szerint a prágai Prager könyvkiadó legutolsó kiadványaként megjelent könyve. A könyv maga is meseszerű, nemcsak a címe, de leírás módját, tartalmi felépítését tekintve. A történet azonban igaz történet. Egy a hazájában háttérbe szorított, haladó eszméi miatt üldözött, kortársai műveltségét jóval meghaladó egykori román bojár, Neculai Milescu hányatott, szenvedésekkel és örömmel telített életét tartalmazza. Konstantinápoly, Stettin, a svéd és francia királyi udvarok sorra elvonnak előttünk. A hős tudományos és hitbéli vitái nemcsak a görög egyházi befolyás alatt álló Keletet, de — teológiai ismereteivel — még a franciákat is elkápráztatja. Milescu életét és tudását jórészt azonban az orosz birodalom szolgálatának áldozza. A kor Nagy Péter s Nagy Péter uralmát közvetlenül megelőző kor, a nyugatiasodás, a babonák és misztikus kötöttségek alóli szabadulási törekvések kora. Ezt a kort szolgálja eredményesen Milescu, mint fordító a külügyeknél, hol amolyan belső titkostasáncos féle, majd pedig az első orosz diplomáciai követség vezetője Kinában. Erről az utjáról tett jelentései és könyvei előkelő helyet biztosítanak nevének kora tudományos életében.

A fordító Arató András igen jó

szolgálatot tett a magyarajku olvasóknak e könyv megjelenésével, amikor a magyar olvasók előtt hozzáférhetővé tette ezt az eddig csak szaktudósok által ismert kivételes írást. (Jordáky Lajos)

KODOLÁNYI: VÉGRENDELET; NEMETH LASZLÓ: PAPUCSHÓS. A „Végrendelet”-ben, mely Kodolányi harmadik társadalmi színműve, látjuk igazában, mily erős, éles, éppen nem palástolt az az ellenézés, mely az író a „beati possidentes”, a boldog s háborítatlan birtoklás ellen fűti: A Végrendelet szereplői — csupa, falusi viszonylatban jómódu, tehetős paraszt, mesterember, grájdleros — közkereseti társaságba áll össze egy befolyásolt végrendelettel kísémmizett szegény és dolgozó emberpár ellen — ez a darab témája, s a téma annál lehangolóbb hatású, mert az igazság, az emberség és méltányosság megtagadásának az áragyakran csak egy összetört kocsi-derék vagy egy elromlott permetező megjavítása... Kodolányi tehát éppen nem illúziók rabja. Sőt. Az öncsalás elleni tiszteletremető küzdelmében egyenesen megdöbbenő és kétségbeejtő egyhangúsággal rajzolja meg a birtok, a vagyon, a megszolt gazdagság kábulatába fulladt falu képét. Nem is valami bonyolult színpadi technikával dolgozik. Mint a „Vidéki történet”-ben, itt is egy helyszínrre kiszállt törvényszéki tárgyalás a darab gerince; mint a „Földindulás”-ban itt is szektákba menekülő, révedező és tévedező lelkek keresik a földi létben fel nem található igazságot; s itt is valami külső, kívülről jövő, a darab szerkezetébe csak egész felületesen beépített deus ex machina’ hozza meg a kibonyolódást. Mi hát, ami mégis lenyűgözve tartja a nézőt? Mi az, ami Kodolányi Végrendeletét is értékes színpadi művé avatja?

Az író élő és éltető emberlátása, azt hisszük, az a drámai realitás, mely egy-egy szóval, egy mondattal, egy pillantással képes érzékeltetni lélekállapotokat — a jellemzés